

**การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม : แนวทางพัฒนาและส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนา
เชิงสร้างสรรค์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์**

PRACTICAL TOURISM : GUIDELINES FOR DEVELOPING AND PROMOTING CREATIVE BUDDHIST
ACADEMIC VALUE OF THE MONASTIC UNIVERSITY.

**สันต์ทัศน์ สินสมบัติ¹, อีรเดช โพธิ์ทอง, สุเทพ ดีเยี่ยม,
ณัฏยาณี บุญทองคำ และสุตติดา พ่วงเฟื่อง**

Santas Sinsombat¹, Teeradet Photong, Suthep Deeyiam,
Nattayanee Boontongkham, and Sutthida Phuangfeang

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Buddhachinaraj Buddhist College.

Email: santas.kam@mcu.ac.th¹

Received 16 November 2023; Revised 28 February 2025; Accepted 28 February 2025.

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในงานวิจัยนี้หมายถึงการผสมผสานแนวทางการปฏิบัติธรรมกับการพักผ่อน ภายใจ โดยให้บริการในรูปแบบร้านกาแฟ พร้อมกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และบริการ เครื่องดื่มหรือของที่ระลึก ภายในพื้นที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ: (1) ศึกษาแนวทางส่งเสริม มูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยว (2) พัฒนามูลค่าวิชาการดังกล่าวภายใต้แนวคิด การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม และ (3) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในรูปแบบบริการวิชาการภายใน มหาวิทยาลัยสงฆ์ ใช้ระเบียบวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 18 คน ได้แก่ คณาจารย์ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว และวิปัสสนาจารย์ ใช้เครื่องมือ ได้แก่ แบบบันทึกสนทนากลุ่ม และแบบ สังเกตการณ์ภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยเสนอ 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การ กำหนดกรอบคุณลักษณะของผลงานวิชาการ การวิเคราะห์แนวทางและสร้างกลยุทธ์ และการวางแผนทาง ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวิชาการในพื้นที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ การพัฒนาเชิงกระบวนการประกอบด้วยกลยุทธ์ การตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การขยายตลาด และการสร้างธุรกิจใหม่ ซึ่งนำไปสู่ผลิตภัณฑ์ทางวิชาการและ การพัฒนาภูมิทัศน์พื้นที่ ในวงรอบแรก ผู้ให้บริการพบว่ากิจกรรมราบรื่น ส่วนผู้รับบริการนิยมการฟังธรรมและ การท่องเที่ยวแบบหมู่คณะ วงรอบที่สองพบข้อจำกัดเรื่องสภาพอากาศ แต่ผู้รับบริการยังคงสนใจรูปแบบการ ท่องเที่ยว โดยแสดงออกผ่านการแชร์ภาพกิจกรรมในสื่อสังคมออนไลน์

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์; ปฏิบัติธรรม; พุทธศาสนา; มหาวิทยาลัย.

Abstract

In this study, Dhamma practice tourism refers to the integration of Buddhist meditation practices with physical and mental relaxation through café-style services, offering Dhamma talks, meditation sessions, beverages, and souvenirs within the Buddhist university campus. The objectives were to: (1) explore approaches to enhance creative Buddhist academic value in tourism, (2) develop such value under the concept of Dhamma practice tourism, and (3) promote Dhamma-based tourism as an academic service within the university area. This action research involved 18 key informants—faculty members, scholars, tourism experts, and Vipassana teachers. Tools included focus group discussion records and field observation forms, analyzed using descriptive content analysis. Findings identified three stages: defining characteristics of creative Buddhist academic work, analyzing and strategizing enhancement methods, and designing tourism promotion guidelines as academic services. Process-based development focused on marketing strategies, product development, market expansion, and new business creation, resulting in academic products and improved campus landscape. In the first action cycle, service providers noted smoother event management, while visitors favored Dhamma talks and group travel. In the second cycle, some disruptions occurred due to weather, yet tourists remained engaged, often sharing experiences on social media.

Keywords: Creative Tourism; Practice Dhamma; Buddhism; University.

บทนำ

การท่องเที่ยวทางเลือกในเชิงศาสนาและสุขภาพนั้น ในปัจจุบันได้รับความนิยมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ (อุษามาศ เสียมักดี, 2559) ซึ่งเป็นหนึ่งในการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเรื่องการสร้างความสมดุลทั้งร่างกายและจิตใจ โดยอาจเกี่ยวเนื่องด้วยกิจกรรมที่เน้นการพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ การใช้ธรรมชาติมาบำบัดรักษาส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตให้สดชื่นแจ่มใสเป็นหลัก (เพ็ชรารณ ชัชวาลชาญชนกิจ, 2564) สอดคล้องกับปัจจุบันที่ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญในภาคการท่องเที่ยวตามที่ระบุไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2568) เพื่อการสร้างความหลากหลายด้านการท่องเที่ยวในประเทศไทยสามารถให้เป็นที่ยึดดูและเป็นจุดหมายปลายทางของการนักท่องเที่ยว ภายใต้ความมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม และศาสนา ทำให้ประเทศไทยมีศักยภาพสูงสามารถพัฒนาการท่องเที่ยวได้หลากหลายมุมมอง (ดร.รัฐศักดิ์ เวชกามา, 2557) ซึ่งเป็นหนึ่งปัจจัยที่ผลักดันเศรษฐกิจของประเทศและสามารถเสริมสร้างเศรษฐกิจให้เติบโตสอดรับต่อแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อสร้างโลกที่ดียกระดับคุณภาพชีวิตเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามพันธกิจเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDGs) ให้เกิดเป็นรูปธรรมภายใต้เป้าหมายสามประการ คือการเติบโตทางเศรษฐกิจ ความครอบคลุมทางสังคมและการ

คัมภีร์วงศ์แวดล้อม (ไกรสร วันละ, 2564) และประเด็นที่น่าสนใจในการวิจัยนั้นมุ่งไปที่การส่งเสริมพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่เน้นการปฏิบัติธรรมเป็นประเด็นที่หากนำมา ผสมกับภูมิลักษณะทางธรรมชาติในบริเวณเขตวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีพื้นที่ที่อุดมไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติที่สวยงาม ตั้งอยู่บนพื้นที่กว่าห้าร้อยไร่พร้อมทัศนียภาพทางธรรมชาติที่สวยงาม สงบเงียบ เหมาะแก่การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ จึงทำให้เกิดแนวคิดการเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางศาสนาด้านการปฏิบัติธรรม ผสมเข้ากับพื้นที่ ซึ่งมีก่อให้เกิดมุมมองความเป็นไปได้ ในแง่ของการดึงศักยภาพเหล่านี้มาใช้เพื่อสร้างความโดดเด่นในด้านการท่องเที่ยวที่บริการองค์ความรู้วิชาการทางพุทธศาสนาไปพร้อม ๆ กัน

ดังนั้นโจทย์ของการวิจัยครั้งนี้ มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนงานวิจัย ภายใต้บริบทเชิงพื้นที่เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของการเพิ่มมูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนาโดยเชื่อมโยงกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและธรรมชาติเข้าด้วยกัน โดยใช้ทรัพยากรและความสามารถของคณะผู้วิจัยในฐานะบุคคลในพื้นที่สามารถทำให้เกิดผลลัพธ์ในเชิงรูปธรรมได้ และเป็นโอกาสที่จะช่วยผลักดันให้เกิดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยวของพิษณุโลกในฐานะเมืองรอง โดยไม่ทิ้งอัตลักษณ์ความเป็นเมืองพุทธ สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมอย่างสมดุลมากขึ้น (ชมพู โกติรัมย์ และสุปัญญา จันทร์เพ็ญศรี, 2564) คำถามสำคัญสำหรับการวิจัย คือ การส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนากับการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์มีแนวทางอย่างไร ในด้านวิชาการทางพุทธศาสนาสามารถพัฒนาในเชิงมูลค่าได้อย่างไร และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมสามารถส่งเสริมการบริการวิชาการในพื้นที่เขตมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ ได้อย่างไร

ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้จะช่วยสร้างแนวทางการส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนากับการท่องเที่ยว รวมถึงสามารถพัฒนามูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในลักษณะของการบริการวิชาการในพื้นที่บริเวณเขตมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ ได้ อีกทั้งยังจรดหลักปฏิบัติทางศาสนาในหลากหลายด้าน ช่วยเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวภาพรวมในมิติทางศาสนาแบบใหม่ที่ยังไม่เคยเกิดขึ้น เกิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มนักท่องเที่ยวและเป็นรมณีสถานที่สามารถเยียวยาจิตใจและใกล้ชิดธรรมชาติ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยว
2. เพื่อพัฒนามูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม
3. เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในลักษณะของการบริการวิชาการในพื้นที่เขตมหาวิทยาลัยสงฆ์

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ท่องเที่ยวเป็นสำคัญนั้นมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม (ฉลองศรี พิมพ์สมพงษ์, 2560) โดยการบูรณาการแนวคิดจากศาสตร์ต่าง ๆ ที่สอดคล้องเกี่ยวข้องมาบูรณาการร่วมกับสหวิทยาการเพื่อให้เกิด

การสังเคราะห์ผลในเชิงของการผสมผสานร่วมกันสู่เป้าหมายในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยว ดังนั้นผลผลิตของการวิจัยจึงไม่มีลักษณะของการพิสูจน์ทฤษฎีหลักที่นำมาใช้ แต่จะมีในเรื่องขององค์ความรู้หรือ สิ่งสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวได้อย่างเป็นรูปธรรม

การท่องเที่ยวเชิงพุทธนั้นมียุทธศาสตร์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธต้องคำนึงถึง การจัดการโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งสิ่งอำนวยความสะดวก สภาพสิ่งแวดล้อม และการรักษาความสะอาด รวมถึงความปลอดภัย ทั้งนี้ยังอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า สำหรับนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มีความพร้อมด้านกำลังทรัพย์และ มียานพาหนะส่วนตัว หรือไปในลักษณะใช้บริการเหมารถทัวร์วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้จึงต้องมีความพร้อมในการจัดการโครงการสร้างพื้นฐาน (มานพ รักการเรียน, 2563)

แนวคิดการพัฒนามูลค่าเพิ่ม

การเพิ่มมูลค่าราคาของผลผลิตที่เพิ่มขึ้นในแต่ละขั้นตอนของการผลิต หรือเป็นผลลัพธ์ที่ได้รับเกินจากสิ่งที่คาดหวังไว้ในตอนต้น การเพิ่มมูลค่า มีตัวแปรเชิงประจักษ์ ได้แก่ การออกแบบผลิตภัณฑ์ ช่องทางการจัดจำหน่าย การเป็นผู้นำแฟชั่น ซึ่งคำว่า มูลค่า นั้นอาจหมายถึงราคาทางจิตใจที่ได้จากการประเมินค่าจากสิ่งหนึ่ง โดยเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่ได้รับกับต้นทุนที่เสียไปเพื่อให้ได้สิ่งนั้นๆ มูลค่าของแต่ละสิ่งอาจมีความไม่แน่นอน อาจมีมูลค่ามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ สภาพแวดล้อมและลักษณะหรือความรู้สึกนึกคิดของผู้สร้างมูลค่า สามารถ เช่น การพัฒนาคุณค่า การให้บริการเสริมเป็นต้น (นฤมล ญาณสมบัติ และเจนวิญญู ทองอ่อน, 2564)

ระเบียบวิธีวิจัย/วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการผสมผสานข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้พื้นที่วิจัยได้แก่พื้นที่ทางธรรมชาติที่ยังไม่ถูกใช้ประโยชน์ในบริเวณวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพิษณุโลก เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ 1) แบบบันทึกสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยกำหนดผู้เข้าสนทนากลุ่มจำนวน 15 คนที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันตามวัตถุประสงค์การวิจัย 2) แบบสังเกตชนิดมีโครงสร้าง (Structure Observation) เพื่อสังเกตพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวระหว่างการดำเนินงานวิจัยในระยะเวลาและพื้นที่เพื่อการศึกษาและบรรยายเหตุการณ์ได้อย่างเป็นระบบ ทั้งการวางแผนงาน การปฏิบัติการสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ เพื่อนำมาปรับปรุงแผนงานและดำเนินการปรับปรุงใหม่ ซึ่งวงจรของทั้ง 4 ขั้นตอนโดยมีลักษณะการดำเนินการเป็นเวียนไปตามวงจรตามกรอบที่วางไว้ พร้อมบันทึกผลในทุกขั้นตอน บันทึกเหตุการณ์อย่างละเอียดในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ทั้งส่วนที่เป็นความก้าวหน้าและอุปสรรคตามวงจรของการปฏิบัติการทุกขั้นตอนโดยจะต้องเก็บสะสมข้อบันทึกไว้เพื่อใช้ปรับปรุงวงจรปฏิบัติต่อไป ได้แก่ 1) บันทึกผลของการดำเนินงานตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนปฏิบัติการ ขั้นตอนสังเกตผล และขั้นตอนสะท้อนผลทุกวงจรของการวิจัย 2) จัดเก็บข้อมูลผลจากการบันทึก 3) ถ่ายทอดเป็นรายงานผลการบันทึกหลังเสร็จสิ้นกระบวนการ และ 4) บันทึกข้อมูลหากพบข้อสังเกตนอกเหนือจากการวิจัยระหว่างเก็บข้อมูลเพื่อระบุสิ่งที่พบใหม่ จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตโดยผู้วิจัย นำมาวิเคราะห์ผลเชิงคุณภาพและอธิบายแบบพรรณนา รวมถึงการวิเคราะห์เนื้อหาจากสนทนากลุ่ม โดยการแบ่งเป็นประเภทของข้อมูล บริบทสำคัญ นำมาประกอบกัน เพื่อตีความสาระเนื้อหาที่ซ่อนในการสนทนานั้น

โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการจัดสนทนากลุ่มจากประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่คัดเลือกโดยเกณฑ์แบบมีจุดมุ่งหมาย (Purposive Sampling) ได้แก่ กลุ่มนักวิชาการ คณาจารย์ กลุ่มผู้รู้ด้านท่องเที่ยวและกลุ่มวิปัสสนาจารย์ รวม 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม เก็บรวบรวมข้อมูลโดยผู้ช่วยดำเนินรายการ ร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลจากเอกสาร รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยวางเค้าโครงของข้อมูลจากกลุ่มคำหรือแบ่งเป็นประเภท บริบท เพื่อการวิเคราะห์ตามเนื้อหาสาระสำคัญที่ซ่อนอยู่ระหว่างสนทนาและข้อสรุปต่าง ๆ ตามประเด็น อันประกอบด้วย 1) แนวทางการส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยว และ 2) การพัฒนามูลค่าวิชาการทางพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม

ขั้นตอนที่ 2 ปฏิบัติการวิจัยแบบปฏิบัติการแบบ PAOR ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม ในลักษณะของการบริการวิชาการในพื้นที่เขตมหาวิทยาลัยสงฆ์ ดำเนินตามกระบวนการวิจัยใน 2 วงรอบ ดังนี้

วงรอบที่ 1 ระหว่างเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2565 - มีนาคม พ.ศ. 2566

1. วางแผน (Plan) ประชุมชี้แจงวางแผนการทำงานวางแผน ได้แก่ การลงพื้นที่สังเกตภาคสนาม การสนทนากลุ่ม การเตรียมความพร้อมและดำเนินกิจกรรม การรวบรวมข้อมูล จนไปสู่การสะท้อนผลและสรุป

2. ปฏิบัติการ (Action) ดำเนินการโดย การลงพื้นที่สังเกตการณ์ภาคสนามเพื่อทราบถึงสภาพพื้นที่จริงของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และแหล่งท่องเที่ยวแนวร้านกาแฟเชิงธรรมชาติ ในจังหวัดพิษณุโลก การจัดสนทนากลุ่มเพื่อวางแผน การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อเตรียมการวิเคราะห์ต่อไป

3. การสังเกต (Observe) สังเกตผลโดยใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสรุปข้อคิดเห็นและแนวโน้มผลที่เกิดขึ้น โดยใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ด้วยเครื่องมือแบบสังเกตชนิดมีโครงสร้าง (Structure Observation) 4 ขั้นตอนในวงรอบที่ 1 คือ 1) สังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบด้วยแบบประเมินความพึงพอใจ 2) สรุปข้อคิดเห็นของผู้สังเกตการณ์ 3) ศึกษาแนวโน้มของผลที่เกิดขึ้น และ 4) การสะท้อนผล โดยการบันทึกข้อมูลการดำเนินงานสู่กระบวนการวิเคราะห์ประเมินผลเพื่อให้ทราบปัญหาระหว่างการดำเนินงานสู่ผลสรุปและข้อเสนอแนะ เพื่อนำไปสู่วงรอบที่ 2

วงรอบที่ 2 ระหว่างเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2566 - สิงหาคม พ.ศ. 2566

1) วางแผน (Plan) ประชุมชี้แจงวางแผนการทำงานวางแผนใหม่ภาคสนาม(จากวงรอบที่ 1)จากการดำเนินงานกิจกรรมพร้อมรวบรวมข้อมูล การสะท้อนผลและสรุปผล 2) การปฏิบัติ (Action) ดำเนินการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม 3) การสังเกต (Observe) สังเกตผลโดยใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น รวมถึงสรุปข้อคิดเห็นและแนวโน้มผลที่เกิดขึ้น 4) สะท้อนผล (Reflection) และบันทึกข้อมูลการดำเนินงานสู่การวิเคราะห์ ประเมินผล และสรุปข้อเสนอแนะต่อไป

ผลการวิจัย

1. มูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนา หมายถึง แนวปฏิบัติที่ประกอบด้วยการส่งเสริมให้มีกิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรมในพื้นที่ว่างเปล่าบริเวณมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ โดยการพัฒนาเชิงภูมิทัศน์เพื่อรองรับและส่งเสริมมูลค่าวิชาการด้วยการนำเอาวิชาการด้านการปฏิบัติธรรมเหล่านั้นมาผสมผสานให้เกิดการบริการรูปแบบร้านค้ากาแฟในพื้นที่เหล่านั้นซึ่งเป็นผลผลิตจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ผู้วิจัยได้กำกับดูแลเป็นแกนสำคัญ ซึ่งทำให้เกิดผล คือ แนวทางการส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยวใน 3 ประเด็น คือ 1) กรอบคุณลักษณะวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ คุณลักษณะที่เน้นกิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม คุณลักษณะที่เน้นการฟังธรรม และการบริการกาแฟสดเครื่องดื่มต่าง ๆ รวมถึงเข็มกลัดที่ระลึกเชิงธรรมะ 2) การวิเคราะห์แนวทางและสร้างกลยุทธ์สู่การส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยวโดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมผ่านการวิเคราะห์แนวทางตามแบบ SWOT Analysis พร้อมทั้งการวางกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมตามแบบ TOWS Matrix และ 3) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในลักษณะของการบริการวิชาการในพื้นที่เขตมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ โดยการพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงพักผ่อนทำสมาธิในพื้นที่บริเวณมหาวิทยาลัยสงฆ์

2. การพัฒนามูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม หมายถึง กระบวนการและผลลัพธ์ทางวิชาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ โดยเฉพาะวิชาการด้านการปฏิบัติธรรมใน 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) กระบวนการพัฒนามูลค่าวิชาการเชิงสร้างสรรค์ด้วยกลยุทธ์ 4 ด้าน คือ ด้านที่ 1 กลยุทธ์การเจาะตลาดโดยใช้การเลือกสรรวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วิชาธรรมะภาคปฏิบัติที่เน้นกิจกรรมภาคปฏิบัติ ที่เน้นกลุ่มมีศรัทธาและพุทธจริตกลุ่มเป้าหมายหลักในฐานะนักท่องเที่ยวหน้าใหม่ ด้านที่ 2 กลยุทธ์การพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยกำหนดตัวกิจกรรมในเนื้อหาวิชาธรรมะภาคปฏิบัติ นำมาเสริมเป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การบริการรวมถึงพื้นที่อาณานิคมเขตภูมิทัศน์ภายใน ด้านที่ 3 กลยุทธ์การขยายตลาด โดยการนำวิชาธรรมะภาคปฏิบัติประยุกต์เข้ากับแนวคิดด้านการท่องเที่ยว โดยบรรยายธรรมะที่นำมาจากส่วนหนึ่งของรายวิชาธรรมะภาคปฏิบัติเชื่อมโยงให้เข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวใหม่ โดยการร่วมศึกษาหรือรับฟังได้ตามอัธยาศัย และด้านที่ 4 กลยุทธ์การสร้างการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่เน้นพื้นที่ปฏิบัติธรรมจากการใช้สอยพื้นที่ว่างเปล่าของวิทยาลัยสงฆ์ฯ เพื่อประยุกต์เข้ากับกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวพักผ่อนให้ผู้ท่องเที่ยว 2) ผลลัพธ์ที่ได้จากการพัฒนามูลค่าทางวิชาการเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย ประการที่ 1 ผลลัพธ์เชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนา ในลักษณะเชิงรูปธรรม ทั้งเข็มกลัดที่ระลึกเชิงธรรมะ กระเป๋าผ้าลายข้อคิดธรรมะ ซีดีธรรมะบรรยาย และเสริมบริการด้วยเครื่องดื่มรูปแบบร้านค้ากาแฟ ประการที่ 2 การพัฒนาภูมิทัศน์พื้นที่เชิงสร้างสรรค์ผ่านรูปแบบที่มีความสบายใจเพื่อรองรับในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมโดยเน้นความร่มรื่นสวยงามในรูปแบบร้านค้ากาแฟที่ตรงตามวัตถุประสงค์โดยคำนึงถึงบรรยากาศที่ดีสำหรับมนุษย์และความกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม

3. การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในลักษณะของการบริการวิชาการในพื้นที่เขตมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ ดำเนินงานตามกระบวนการเชิงปฏิบัติการแบบ PAOR โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ผลระหว่างการทำงานฯ โดยสรุปทั้ง 2 วงรอบ พบว่า

1) มูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์นั้นควรกำหนดในลักษณะรูปธรรมที่สามารถเข้าถึงทุกเพศวัยที่ช่วยส่งเสริมและกระตุ้นการท่องเที่ยวได้

2) แนวทางการส่งเสริมและสร้างกลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม พบว่า ประการแรกควรวางแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวควรใช้ตามการวิเคราะห์แบบสูตร SWOT Analysis ซึ่งในด้านจุดแข็งนั้นคือ วิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีความเป็นอัตลักษณ์ของสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะรายวิชาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมทั้งความพร้อมในด้านคณาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิที่สามารถบรรยายเนื้อหาและถ่ายทอดวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ สามารถบูรณาการกับการเรียนการสอนตามแผนการสอนได้ ด้านจุดอ่อน อาจพบว่าบริบทโดยรวมของสถาบันการศึกษาและภาพลักษณ์เกี่ยวกับข้อปฏิบัติทางศาสนาอาจขัดแย้งต่อความรู้สึกในมิติการท่องเที่ยว ด้านโอกาส พบว่ารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และการท่องเที่ยวเชิงศาสนามีความสอดคล้องต่อวิถีการปฏิบัติธรรม การใช้สอยจากพื้นที่ที่ได้รับการอนุญาตจากทางมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อให้เกิดมูลค่าเชิงวิชาการในแง่ของการให้บริการแก่สังคม ด้านปัญหาและอุปสรรค พบว่าข้อจำกัดด้านเวลาดำเนินกิจกรรมและฤดูกาลสภาพอากาศที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดกิจกรรม ประการที่ 2 ควรสร้างกลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม ควรใช้ตามการวิเคราะห์แบบสูตร TOWS Matrix มีหลักสำคัญได้แก่การใช้สื่อโซเชียลมีเดียในการสื่อสารประชาสัมพันธ์การสร้างพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะในพื้นที่ การพัฒนาพื้นที่ทางธรรมชาติ การจัดสรรบุคคลวิชาการอย่างเตรียมพร้อม จัดสรรอุปกรณ์เครื่องมือเพื่อรองรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

3) การวางแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวในลักษณะบริการวิชาการนั้นควรครอบคลุมใน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ ผู้ให้บริการควรเน้นความสะดวกสบายต่อการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวและไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย ที่นั่งพักเพียงพอ เนื้อหากิจกรรมมีความเหมาะสม และผู้รับบริการ (นักท่องเที่ยว) ควรเน้นกระบวนการที่สร้างการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่วางไว้ เช่น การปฏิบัติธรรม การฟังธรรม สัตว์ส่วนที่สร้างความเป็นส่วนตัวหรืออาจกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมอื่น ๆ เช่น การถ่ายภาพและเผยแพร่กิจกรรมในโซเชียลมีเดีย เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้พบว่า 1) แนวทางการส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยว นั้นมี 3 ประเด็นที่ควรกำหนดเป็นแนวทางสำคัญ ได้แก่ 1. การกำหนดกรอบคุณลักษณะของผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ 2. การวิเคราะห์แนวทางและสร้างกลยุทธ์สู่การส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยว 3. การวางแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวในลักษณะของการบริการวิชาการในพื้นที่เขตมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นสามารถปฏิบัติได้โดยเริ่มตั้งแต่สำรวจบริการวิชาการตามความต้องการของชุมชนในพื้นที่โดยรอบวิทยาลัย การประเมินความต้องการ การวางแนวทางการส่งเสริมมูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์กับการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมที่พัฒนาขึ้นตามแนวการพัฒนามูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่วิทยาลัยสงฆ์ฯ รวมถึงการวัดประเมินผล ซึ่งการวิเคราะห์ในประเด็นที่กล่าวมานี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยด้านการวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของ ดุสิตพร ฮกทา ที่ได้อธิบายไว้ในการศึกษาถึงแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนของจังหวัดตรัง โดยวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์แบบ SWOT และสังเคราะห์ด้วยตารางแบบ TOWS Matrix ซึ่งชี้ให้เห็นถึงคุณค่าการท่องเที่ยวที่ได้ประสพการณ์ และรูปแบบการใช้ชีวิต ที่แตกต่างจากความเป็นอยู่ รวมทั้งธรรมชาติที่มีความสวยงามซึ่งมีความสอดคล้องโดยเข้าได้กับประเด็น

ด้านบริหารการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ สามารถสร้างกิจกรรมที่หลากหลายและเป็นจุดขายได้ ซึ่งตรงกับผลวิจัยด้านการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยของพระมหาเสรีชน นริสโร และคณะที่อธิบายถึงลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น ควรมีการจัดทำแผนสนับสนุนกิจกรรมและท่องเที่ยวร่วม โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจนับได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงสุขภาพร่วมกับวิถีทางพระพุทธศาสนา

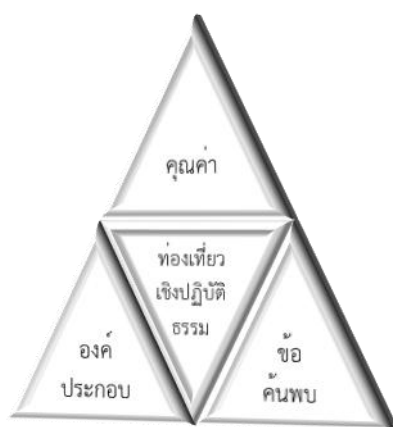
ในส่วนของการพัฒนามูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมนั้นมีสาระสำคัญ 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ กระบวนการพัฒนามูลค่าวิชาการเชิงสร้างสรรค์และผลลัพธ์จากการพัฒนามูลค่าทางวิชาการเชิงสร้างสรรค์ กล่าวคือ ผลลัพธ์เชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เป็นสินค้าจับต้องได้โดยการสร้างสรรค์จากสิ่งของเดิมนำมาเพิ่มเติมหลักคิด คติธรรมทางพุทธศาสนาผ่านลวดลายในสินค้า เช่น กระเป๋า พวงกุญแจ ของที่ระลึกต่าง ๆ เป็นต้น และการพัฒนาภูมิทัศน์พื้นที่ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวที่ผนวกกับกิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม โดยทั้งสองประเด็นที่กล่าวมานี้ นับว่าเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาให้เกิดมูลค่าทางวิชาการอย่างยิ่ง และยังช่วยสร้างผลกระทบทางสังคมด้านการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำเป็นต้องส่งเสริมเชิงมูลค่าของวิชาการสู่ผลิตภัณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อขยายผลในเชิงต่อยอดต่อไป (ทวิวัฒน์ จิตติเวทย์กุล, 2565) อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักการอันนำไปสู่การปฏิบัติในมุมมองทางสังคมด้านการท่องเที่ยวทั้งในทางทฤษฎีที่เนื่องด้วยความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงเข้ากับบริบทสังคม

สำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในลักษณะของการบริการวิชาการในพื้นที่อาณาเขตของมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ เมื่อปฏิบัติตามกระบวนการ PAOR ทำให้ทราบถึงความสำคัญ 3 ประการที่จำเป็นต่อการส่งเสริมให้เกิดรูปแบบของท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม อันได้แก่ 1. การสร้างมูลค่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ที่ควรเน้นให้เกิดผลเชิงรูปธรรมที่เป็นในลักษณะผลิตภัณฑ์หรือบริการอย่างใดอย่างหนึ่ง 2. แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวควรวิเคราะห์แบบ SWOT Analysis และสร้างกลยุทธ์สู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมเชิงวิเคราะห์แบบ TWOS Analysis 3. ผู้ให้บริการและผู้รับบริการคือส่วนสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีผลผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นบริการวิชาการ

ทั้งนี้เพราะการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในลักษณะของการบริการวิชาการในพื้นที่เขตมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ นั้นจำเป็นต้องมีกระบวนการปฏิบัติภาคสนามตามวงจร PAOR เพื่อข้อมูลเชิงประจักษ์แท้จริง ต่อการสร้างองค์ความรู้ ทำให้เกิดผลดีต่อภาพลักษณ์ของสถาบันการศึกษาใต้บริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ ที่มีท่าทีอันดีต่อสังคมโดยเฉพาะด้านจิตใจ ซึ่งตรงกับผลวิจัยของ (ผศ.ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์, 2556) เรื่องการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพัฒนาเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและมหาสารคามโดยกล่าวว่าทรัพยากรทางศาสนาเพื่อพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพุทธได้และสามารถพัฒนาได้ซึ่งจะก่อให้เกิดทั้งคุณค่าแก่พื้นที่และมูลค่าแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งจากความหมายข้างต้นทำให้เห็นลักษณะและแนวทางการปฏิบัติของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ คือเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกื้อกูลความดีงามให้เกิดทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และถือว่าการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการพัฒนาต่อตนเอง ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ด้านการ

ปฏิบัติธรรม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการท่องเที่ยว จำเป็นต้องมีการพัฒนาสถานที่ เครือข่ายการทำงานอย่างสร้างสรรค์ไปพร้อมกัน เช่นเดียวกับงานวิจัยเรื่องรูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน (แม่ชีกฤษณา รักษาโนม, 2560) ซึ่งได้อธิบายถึงรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะของนักท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือใน 3 รูปแบบ คือ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะโดยเครือข่ายภาคเอกชน รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะโดยการดำเนินการของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม และรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะเชิงอาสาสมัคร และในส่วนองค์ประกอบและกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยการพัฒนาสถานที่ เครือข่ายการดำเนินงาน กิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

สรุปองค์ความรู้

ภาพประกอบที่ 1 พีระมิดอธิบาย คุณค่างานวิจัย องค์ประกอบ และข้อค้นพบ

(สันต์ทัศน์ สันสมบัติ และคณะ, 2568)

1) คุณค่าของงานวิจัย ผลของการวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของการวิจัย ได้แก่ 1. การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในเชิงมูลค่าเพิ่มที่เป็นรูปธรรมในวิทยาลัยสงฆ์ฯ ประกอบด้วย การพัฒนาปรับปรุงและเปิดพื้นที่ให้เหมาะแก่การพักผ่อนที่เน้นปฏิบัติธรรม การฟังธรรมที่เป็นการบริการวิชาการโดยคณาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ฯ เข้มกลัดลายธรรมะ กระเป๋าลายข้อคิดธรรมะ ซีดีธรรมะบรรยายที่ระลึก รวมถึงและบริการด้านเครื่องดื่ม เป็นต้น 2. การทำงานเป็นทีมระหว่างผู้วิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในงานวิจัย 3. แนวคิดการต่อยอดผลผลิต เช่น โครงการด้านบริการวิชาการ การต่อยอดงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมแบบพหุวิทยาการ เป็นต้น

2) องค์ประกอบของความรู้ที่สำคัญจากการวิจัย สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ปัจจัยด้านหลักธรรม คือ ฉันทะความพอใจ วิริยะความเพียร จิตตะเอาใจใส่ และวิมังสาความไตร่ตรอง เพื่อแก้ไขจุดอ่อนและเลี้ยงอุปสรรคในการดำเนินงาน 2) ปัจจัยเชิงระบบ เพื่อเป็นการแก้ไขจุดอ่อนและเลี้ยงอุปสรรค

หลักธรรมที่ผู้วิจัยใช้เป็นแนวคิดสำคัญในเจตคติเป็นกลยุทธ์ในการแก้ไขจุดอ่อนและเลียงอุปสรรคด้วย 3 หลักสำคัญ คือ การควบคุมการดำเนินงานโดยผู้วิจัย การบริหารงาน และการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3) ข้อค้นพบในงานวิจัยนี้มีพบ 3 ประเด็นคือ 1) สิ่งที่เป็นความสำคัญหลักเฉพาะที่อธิบายเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ต้องสื่อสาร 2) เนื้อหาเป็นสาระของรูปแบบท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมภายใต้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ร่วมกับรูปแบบร้านกาแฟ 3) แพลตฟอร์มช่องทางโซเชียลในการสื่อสาร

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ส่งเสริมการท่องเที่ยวและให้ความรู้ในเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในวงกว้าง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในรูปแบบใหม่
2. ส่งเสริมร่วมกับการท่องเที่ยวในชุมชนภายใต้พื้นที่ร่วมเดียวกัน โดยสร้างการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวให้อยู่ภายใต้ระบบนิเวศแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถส่งต่อหรือขยายโอกาสเชิงส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งกันและกันในพื้นที่ รวมถึงการขยายพื้นที่เพื่อรองรับการจัดสรรให้เกิดการมีส่วนร่วมของสินค้าหรือการบริการอื่น ๆ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. มีการประชาสัมพันธ์จากทุกส่วนงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนให้เกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้รับรู้และรับทราบข้อมูลข่าวสารในการด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับปฏิบัติธรรม
2. มีการดำเนินงานในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทุกครั้ง

ข้อเสนอแนะแนวทางการศึกษาต่อไป

1. ควรศึกษาการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและศาสนาภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาสีเขียวอินโดจีน
2. ควรศึกษาการปฏิบัติธรรมเชิงกิจกรรมสัจจในกลุ่มแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

References

- Chompoo Gotiram and Supanya Chanphensri.(2021). Study of the Tourism community based on culture : Koakkeak community Bankba-in district Ayuthaya province. Journal of MCU Buddhapanya Review. 7(1) Pages 143.
- Kraisorn Wanla. (2 0 2 1). Driving Thailand's Sustainable Development Goals. Journal of Palisueksabuddhaghosa Review. Vol 7(3). Pages 58.
- Petcharaporn Chatchawanchanchanakij. (2021). Influence of Tourism Components on Health Tourism Image in Thailand. Thai Interdisciplinary and Sustainability Review. 10(2). Pages 2.

- Thitisak Wechakama. (2014). Creative Tourism for to prepare Thai tourism. Journal of Thai Hospitality & Tourism. 9(1). Pages 65.
- Usamard Siampukdee. (2016). South Korea's Medical Tourism Strategy. International Journal of East Asian Studies. 20(2). Pages 75.
- Chalongsri Pimonsompong. (2017). Tourism Research: Principle to Practice in Social Reflective Perspective. Journal of Business, Economics and Communications. 12(1). Page 4.
- Taweewat Jittiwetkul. (2022). Guidelines for arts education to promote creative economy. Journal of Social Science and Cultural. 6(4). Pages 59.
- Narumol Yansombat. (2021). Adding Brand Value Through Branding and Trading Tools. Journal of Management Science Review. 23(2). Pages 286.
- Maechee Kritsana Raksachom. (2017). The Model and Process of Making Public Consciousness for Sustainable Buddhist Tourism Management. Pages 93.
- Manop Nakkanrian. (2022). A Synthesis of Researches on Buddhist tourism during 2014-2020. The Journal of Sirindhornparithat. 23(1). Pages 90.
- Asst.Prof.Dr. Chalong Phanchan. (2018). A Study of Potentiality of Religious and Meditation Tourism for Development Buddhist Tourism Travel and Activities : A case of Khon kaen and Mahasarakham Province. 5(Special) Pages 128.

